

JOSEF VIEWEGH

ARNE NOVÁK JAKO PSYCHOLOG

Přelom 19. a 20. století (a následující roky do 2. světové války) byl po stránce nových filozofických, psychologických a uměleckých směrů a teoretických koncepcí něčím mimořádným. Právem lze toto období označit jako vědomí souvislostí. Kulturní Evropa jako by v hektickém úsilí chtěla vydat tvůrčí bohatství v předtuše, že mohutný proud tvůrčí potence musí jednou skončit. Nikdo z tehdejších aktérů v umění, vědě, filozofii a politice si však nedovedl představit katastrofický rozsah „vpádu barbarů“, kteří rozdupali všechno, co bylo v uvede- ných oblastech vytvořeno s takovou láskou a nadějí.

Pokusme se tuto duchovní situaci konkretizovat v oblasti rozvoje psychologie, a to v tematice psychologie umění v českých zemích, konkrétně v díle brněnského historika literatury Arne Nováka.

Samotný moderní pokus o ustavení nového interdisciplinárního oboru na hranici mezi uměnovědami a psychologii došel diferencovaného výrazu už ve druhé polovině 19. století ve francouzském literárněvědném pozitivismu H. Taina a E. Hennequina. Přes Německo pak tento směr ovlivnil další země, mimo jiné literární vědu a historii literatury v českých zemích. I když toto nové pojetí bylo zprvu silně redukcionistické (ve smyslu psychologismu), zásadním způsobem podnítilo tendence vybudovat mezi psychologii a literární vědou novou mezioborovou disciplínu – psychologii umělecké literatury. V českých zemích tento vliv zasáhl především Arne Nováka, F. X. Šaldu a Otokara Fischera.

Arne Novák, jak známo, se v Praze habilitoval z oboru germanistika a bohemistika a byl v roce 1920 jmenován řádným profesorem na nově zřízené Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Avšak už před první světovou válkou začal Novák postupně opouštět filologické zaměření svých výzkumů a stále jednoznačněji se orientoval na objasňování subjektivních složek literárního díla. Teoretické a metodologické zaměření pak vtělil do dvoudílné knížky *Kritika literární* (viz Novák 1916a+b). Toto pojetí výzkumu mimořádně složitého fenoménu umělecké literatury vedlo Nováka k přesvědčení, že musí být užito více, často i protikladných, forem zkoumání. Výtce, kterou ve čtyřicátých letech minulého století vyslovil vůči Novákovi Albert Pražák, že totiž Novák jako „učec- nec neodlišil v sobě vždycky dostatečně básníka, historik kritika, člověk osobu“

(Pražák 1940: 21) dnes rozumíme v novém, modernějším pojetí. V tehdejší době převládajícího pozitivismu a obdivu k přírodovědné metodologii Novák neustoupil od pojetí multidimenzionality literárního díla a od názoru, že každý kritikův soud závisí „na osobnosti svého původce“ (Novák 1916b:64). Filologický – a vůbec jakýkoli formalizující přístup – není schopen objasnit zásadní otázky vztahu mezi tvůrčí osobností a dílem. Také estetický přístup sám o sobě postihuje jen obecně platné soudy a eliminuje soudy osobní, subjektivní. Tento nedostatek proto doplňuje přístup životopisný, popř. i sociologický.

Nováka jako historika literatury pochopitelně především zajímá vztah literární kritiky a literární historie. Literární historik ve svých analýzách vychází z genetické metody; literárnímu kritikovi jde naopak o vyslovení kritického soudu a jeho zdůvodnění. Formální přístup badateli neumožňuje – jak jsme už uvedli – vyslovit jakýkoli soud o psychologické stránce literárního díla. Uvedený přístup musí být proto rozšířen o aspekt impresionistický, který navíc klade důraz na jedinečnost díla. Podle impresionistické kritiky neexistuje objektivní pravda, nýbrž osobní prožitky kritika. V tomto přístupu podává badatel spíše sebe sama, a to médiem díla. Proto impresionistická kritika bývá někdy označována jako kritika autobiografická.

K soustavné aplikaci teoretických východisek na analýzu konkrétních literárních děl se Arne Novák už nedostal. Sdílel tak osud mnohých jiných českých tvůrčích osobností, které druhá světová válka zasáhla smrtelně. V oblasti výzkumu literatury byla tato ztráta obzvláště veliká. Na počátku druhé světové války zemřeli hlavní představitelé psychologizujících přístupů ve výzkumu literárního díla: F. X. Šalda už v roce 1937, O. Fischer 1938, Arne Novák nenadále v listopadu 1939.

Novák ještě naznačil další vývoj vztahů mezi literární vědou a psychologii u svého žáka Roberta Konečného (1906-1981). (Konečný sám unikl za německé okupace jistě smrti tím, že s úspěchem předstíral duševní nemoc.)

Na Konečného tvůrčím vývoji můžeme sledovat problémy a metodologické posuny formující se nové interdisciplíny – psychologie literatury. Konečný se zprvu (v posledních dvou desetiletích do 2. světové války) prezentoval jako Novákův žák se silnými psychologickými tendencemi. Po ukončení klasického gymnázia v Brně vstupuje Konečný na Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. Volí si zde obory: filozofii, bohemistiku a germanistiku. Od začátku studia však současně věnuje pozornost psychologii. Je proto logické, že jako svoji disertační práci předkládá studii *Julius Zeyer v zrcadle snů*. Monografie byla potom otištěna v prvním a druhém ročníku (1935–1936) psychologického (nadlouho jediného) časopisu *Psychologie* (viz Konečný 1936). Podle hodnotícího vyjádření A. Nováka je Konečného práce „jak hodnotným obohacením naší chudé monografické literatury dušezkumné, tak cenným přínosem do studia zeyerovského“ (cit. podle Chmelaře 1971:269). Konečný ještě publikuje z tematiky umění dvě kratší práce (Konečný 1935, 1938) a překládá z němčiny knihu známého německého psychologa umění R. Müllera-Freienfelse. Další slibný vývoj byl však přerušena světovou válkou a nacistickou okupací našeho státu.

V poválečné době mohl Konečný navázat na A. Nováka a další literární vědce, plně se však věnuje jiným odvětvím psychologie, především psychologii dí-

těte, klinické psychologii, psychoterapii a dalším tématům přírodovědně orientované psychologie (viz Bouchal – Konečný 1966). K psychologii literatury se však bohužel už nikdy nevrátil. Studium vztahů mezi psychologií a literární vědou je tak přerušeno na více než tři desetiletí. Výzkumné pole ovládly formalizující přístupy, zejména antipsychologický strukturalismus.

Teprve v novější době se obnovuje spolupráce mezi psychology a uměnovědci, zejména v oblasti psychologie literatury (viz např. Viewegh 1983, 1999), která byla tak jasnoživě předvídána Arne Novákem.

LITERATURA

BOUCHAL, Milan. – KONEČNÝ, Robert

1966 *Psychologie lékařství* (Praha: Státní zdravotnické nakladatelství)

CHMELÁŘ, Vilém

1971 Pětašedesátiny univerzitního profesora PhDr. Roberta Konečného, *Čs. psychologie* 15, č. 3, s. 269

KONEČNÝ, Robert

1935 Literární psychologie či literární mystika? *Psychologie* 2, s. 53

1936 Julius Zeyer v zrcadle snů, *Psychologie* 2, č. 1–4, s. 5–38, 111–126, 193–210

1938 City a emoce estetické, *Psychologie* 4, s. 286

NOVÁK, Arne

1916a *Kritika literární – Metody a směry* (Praha: F. Topič)

1916b *Kritika literární – Zásady a praxe* (Praha: F. Topič)

PRAŽÁK, Albert

1940 *Arne Novák* (Praha: Václav Petr)

VIEWEGH, Josef

1983 Psychologie umělecké literatury – problémy a perspektivy, *Čs. psychologie* 27, č. 1, s. 185–195

1999 *Psychologie umělecké literatury* (Brno: Psychologický ústav: AVČR)

ARNE NOVÁK ALS PSYCHOLOGE

In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts entstand in Frankreich ein Versuch zwischen Kunstwissenschaften und Psychologie, ein neues interdisziplinäres Fach zu schaffen (Taine, Hennequin). Diese neuen Gedanken hat Arne Novák ins tschechische Kulturgebiet übertragen, der bei uns als Gründer dieser Richtung gilt. Novák orientierte sich nämlich immer eindeutig an der Aufklärung der subjektiven Teile des künstlerischen Werkes. A. Novák ist leider vorzeitig verstorben (1939). Er hat aber Entwicklung der weiteren Beziehungen zwischen Literaturwissenschaft und Psychologie angedeutet.

Diese Richtung hat später ein Schüler von Novák, Robert Konečný (1906-1981), fortgesetzt. Er hat zum die Analyse der Träume von Julius Zeyer Thema seiner Doktorarbeit ausgewählt. Nach dem zweiten Weltkrieg hat aber Konečný die Thematik der Psychologie der Literatur verlassen und sich völlig der klinischen Psychologie gewidmet. Niemand von den Kunstwissenschaftlern und Psychologen hat sich dann mit dieser Thematik befasst. Erst heute wird Zusammenarbeit zwischen Kunstwissenschaftlern und Psychologen erneuert, namentlich auf dem Gebiet der Psychologie der Kunstliteratur (siehe Viewegh 1983, 1999).